

# Könyv és Nevelés

XXI. évfolyam  
2019/1.

[www.eken.opkm.hu](http://www.eken.opkm.hu)



# CSALÁD- ÉS ISKOLATÖRTÉNET ÖSSZEFONÓDÁSA, AVAGY MIRE HASZNÁLHATÓK A KÖZGYŰJTEMÉNYI FORRÁSOK?

VARGA KATALIN<sup>1</sup>

A közgyűjtemények (könyvtár, múzeum, levéltár) együttműködésének erősítése régóta esedékes programja a magyar kultúrának. Ezért is örömteli, amikor olyan rendezvényeket sikerül szervezni, amelyek témája jó alapot szolgáltat az együttműködésre és az együtt gondolkodásra. Ilyen rendezvény volt az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára és Budapest Főváros Levéltára közös szervezésében, az Országos Könyvtári Napok rendezvény-sorozat keretében, 2018. október elsején lezajlott tudományos konferencia. A téma nemcsak a tudomány iránt érdeklődők, de a nagyközönség érdeklődésére is méltán tartott számot. A családkutatás és ehhez kapcsolódóan az iskolatörténeti kutatások mind a magánembereket, mind a szakembereket széles körben érdeklő témák. A könyvtárak, levéltárak és a múzeumok gyűjteményeikből fontos forrásdokumentumokat biztosítanak ehhez, így kiváló kutatási helyszínek. Az iskolai évkönyvek, az iskolai anyakönyvek, az iskolai élet egyéb írott és tárgyi dokumentumai egyszerre mesélnek konkrét emberek, családok és korszakok történetéről.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM) felbecsülhetetlen értékű különgyűjteményt gondoz iskolai évkönyvekből. A magyar tanügyigazgatás alá tartozó és tartozott alsó és középszintű oktatási intézmények tanévenként kiadott évkönyveit (értesítőit) a teljesség igényével gyűjti. Az iskolai évkönyvek – vagy régi nevükön, iskolai értesítők – kis példányszámban jelennek meg, speciális, máshol kevésbé fellelhető adatokat, információkat közölnek az iskola életéről, a tanulókról, a pedagógusokról. Ennek megfelelően a családtörténetet, iskolatörténetet, neveléstörténetet, életutakat kutatók számára pótolhatatlan források. Az 1849-ben jóváhagyott Entwurf<sup>2</sup> tette kötelezővé az évkönyvek megjelentetését elsősorban a középiskolák számára. A rendelet értelmében az 1850/51-es tanévtől kezdték az iskolák rendszeresen közzétenni értesítőiket. Szórványosan már a XVIII. századtól adtak ki egyes iskolák ún. érdemsorokat, amelyekből az OPKM is rendelkezik néhány példánnyal. Az iskolai értesítők kiadása 1949-ben megszakadt, majd az 1980-as évektől kezdve

<sup>1</sup> Varga Katalin PhD, főkönyvtáros, EKE OFI Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum

<sup>2</sup> *Entwurf der Organisation Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*. Ministerium des Cultus und Unterrichts. 1849. Wien.

előbb szórványosan, az 1990-es évektől pedig ismét rendszeresen megjelentek, nemcsak itthon, hanem a határon túli magyar nyelven oktató intézményekben is.

Köszöntőjében Péterfi Rita, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatója elmondta, hogy a konferenciának többszörös apropója van: egyrészt az Országos Könyvtári Napok központi témájának megfelelően az együttműködés lehetőségeinek bemutatása, másrészt két évforduló, az Eötvös-féle Népoktatás Törvény 150. és az OPKM újbóli megalapításának 60. évfordulója. E három témához kapcsolódó előadások tökéletes ívet és tartalmat adtak a konferenciának. A cél, hogy az elhangzó ismeretek a későbbiekben beépüljenek a szakma mindennapjaiba, valamint hogy bizonyítsuk, a különféle közgyűjteményeknek van mondanivalójuk egymás számára. Az OPKM fontosnak tartja az oktatás mellett a társintézmények munkájának támogatását is, hiszen a közgyűjteményeknek nem versenyezniük kell egymással, hanem forrásaikat és lehetőségeiket integrálva közösen haladni előre. A konferencia tematikája a közgyűjtemények és egyedi forrásaik aktivizálása, a gyűjtés – feldolgozás – szolgáltatás hármasság, valamint a digitalizálás újabb lehetőségei köré épült.

A nyitó előadásban Gazda István tudománytörténész rendkívül élvezetes stílusban illusztrálta a családtörténet, a genealógia és a történelmi segédtudományok forrásainak jelentőségét a tudománytörténeti kutatásban. Előadásának fő vonalában bizonyította, hogy Eötvös József Zrínyi Miklós leszármazottja, és bemutatta azokat a módszereket, ahogy az ilyen leszármazotti láncok kikutathatók. A genealógia kiválóan alkalmazható az oktatásban is, hiszen megfelelő források birtokában a tanulók önállóan is megtalálhatnak érdekes, különleges összefüggéseket. Bolyai Farkas és Bolyai János élettörténetén keresztül pedig arra világított rá, hogy a saját korukban Magyarországon szinte semmibe sem vett, ismeretlen tudósok életrajzi forrásaiból néha egészen meglepő, és hosszú távon a gondolkodást is megváltoztató következtetések vonhatók le. Megtudtuk például, hogy Bolyai János fiának, Dénesnek a leszármazottai férfi ágon mind kohászok, női ágon pedig kozmetikusok lettek. Arra is felhívta a hallgatóság figyelmét, hogy miközben Bolyai János külföldön már ismert matematikus volt, itthon még Eötvös József sem ismerte. Amikor Rómából egy levélben felhívták a figyelmét a zseniális matematikusra, Eötvös megdöbben saját hazája „barbarizmusán”. Ezek után Eötvös az elsők között volt, aki felismerte Bolyai nagyságát és segítette hazai ismertté válását. A Marosvásárhelyen található Bolyai hagyaték ma is felbecsülhetetlen érdekességeket rejt.

A második előadásban Kovács Csaba tudományos kutató, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának munkatársa a statisztikai adatok családkutatásban való felhasználhatóságát mutatta be. Sok érdekes információt hallottunk a statisztikai számbavétel történetéről, arról, hogyan változtak a különböző korokban a népszámlálások, illetve a kulturális és családstatistikai felmérések kérdéssorai attól függően, hogyan alakult a társadalom érdeklődése e témák iránt. Az első népszámlálás 1784–1787 között volt, de a műveltségi és a családi adatokra először csak 1869-ben kérdeztek rá. Ettől kezdve vizsgálhatjuk az egyes korszakok adatait. Az oktatásügy és az iskolarendszer, valamint a kulturális intézményrendszer fejlődésével természe-

tesen a statisztikák is egyre több mindenre választ adnak. A családstatisztika keretében például információt kapunk nemcsak a kérdezett személy családi állapotáról, de családi állásáról (családfő, feleség, rokon stb.), gyermekei számáról és házasságkötésének idejéről is. A modern technika segítségével ma már mindenki tájékozódhat ezekről az adatokról, akár látványos térképek segítségével is.

Rácz Attilának, a Budapest Főváros Levéltára munkatársának jóvoltából bemutatót kaptak a résztvevők a levéltár-pedagógia aktuális programjairól. Az eddig a nagyközönség számára eléggé zárt levéltárak ma már szívesen nyitják ki kapujukat az iskolák előtt, hogy érdekes és izgalmas programokkal vezessék rá a diákokat a primer források fontosságára. A foglalkozások célja, hogy bemutassák, mivel is foglalkozik a levéltár, illetve hogyan érhető el és használható az ott található egyedi források. Programjaik segítségével a diákok megtanulják, hogyan járjanak utána egy-egy irodalmi mű cselekménye igazságtartalmának, illetve hogyan ellenőrizzék, hogy egy híres ember interneten olvasható életrajza valós adatokat tartalmaz-e. A levéltárakban található anyakönyvek, iskolai anyakönyvek, értesítők stb. a diákok számára rengeteg érdekes és hasznos információt rejtnek.

Gereben Ferenc olvasáskutató egy nagyon érdekes kutatását mutatta be. Saját nagymamája élettörténetét kutatta fel egy otthon talált album segítségével, amely egyben az Első Világháború kordokumentuma is. A személyes történelem és az egyetemes történelem összefonódása meghatározó és tanulságos adalékokkal szolgál. Valószínűleg mindannyiunknak vannak otthon ilyen személyes történelmi dokumentumai, fényképei, levelei, amelyek segítségével bárki, akár diák is végezhet történelmi kutatást.

Balogh Mihály, az OPKM nyugalmazott főigazgatója előadásában az iskolai könyvtárak iskolatörténeti különgyűjteményeinek fontosságára és jelentőségére hívta fel a figyelmet. Hiába követelik meg jogszabályok immár évek óta az ilyen gyűjtemények létrehozását és fenntartását, nagyon kevés helyen tudják a feladatot megvalósítani. Elsősorban anyagi források, de emellett elhivatottság és odaszánás is szükségeltetik. A feladat fontos és megkerülhetetlen. Az iskolákban számtalan olyan egyedi dokumentum található (pl. naplók, anyakönyvek, értesítők), amelyek csak itt őrződnek meg és pótolhatatlan forrásai a helytörténeti kutatásnak. Sok követendő példa is van előttünk, hogy egy-egy jól szervezett és feltárt iskolatörténeti különgyűjtemény milyen nagy hasznára lehet a település, a közösség vagy az iskola történetét kutatóknak.

Czupi Gyula, a nagykanizsai Halis István Könyvtár igazgatója bemutatta könyvtárának pótolhatatlan tevékenységét a helytörténeti dokumentumok digitalizálásában. Egyszerű felszereléssel, kevés munkaerővel, szinte forrás nélkül is figyelemre méltó eredményeket értek már el a helyi lapok és a helyi iskolák értesítőinek digitalizálásában. A Halis István Könyvtár és az OPKM együttműködése is nagyon jól példázza, hogyan tudnak a közgyűjtemények forrásaik összeadásával hozzáadott értéket teremteni. A digitalizált dokumentumok a [www.nagykar.hu](http://www.nagykar.hu) honlapról elérhetőek mindenki számára.

---

Gráberné Bósze Klára a Magyarországi iskolai értesítők 21 kötetből álló bibliográfiájának összeállítója röviden bemutatta a hallgatóságnak, hogyan is készült évtizedeken át ez a hatalmas forrásmunka. Elképzелhetetlenül sok aprólékos kutatás, utazás és fáradság kell ahhoz, hogy ma biztonsággal megtalálhassuk egy-egy iskola forrásait. Egy ilyen hatalmas forrásfeltáró eszköz elkészülte már maga is történelem.

Bognár-Nagy Mária az OPKM munkatársa, az iskolai értesítő különgyűjtemény kezelője szüleinek és nagynénjének iskoláztatását, valamint a korabeli oktatást mutatta be az iskolai értesítő mint forrás segítségével. Szavai nyomán megelevenedtek a korabeli iskolák, beleláthattunk egy kicsit az oktatás hétköznapjaiba és ünnepeibe. Előadása igazán érzékletesen és hitelesen mutatta be, hogyan válhatnak az egyedi könyvtári források a mindennapi érdeklődés, tanulás, információszerzés, vagy akár a családkutatás hasznos eszközévé.

Az előadások mellett a konferencia közönsége részt vehetett egy múzeumpedagógiai foglalkozáson is. Vargáné Arany Csilla Katalin a Pedagógiai Múzeum egyik legújabb foglalkozását mutatta be, amely a Pál utcai fiúk történetének segítségével invitálja a közönséget a korabeli iskola világába. Eközben megelevenedtek a régebbi korok iskolái dokumentumok, tárgyak segítségével.

A konferencia középpontjában az egyedi források, főként az iskolai értesítők álltak, hiszen az OPKM egyedülállóan gazdag iskolai értesítő különgyűjteménye kiapadhatatlan forrása a különféle történeti kutatásoknak. Ezekből villantott fel néhányat a konferencia, remélve, hogy nemcsak a tudományos kutatók, de a családkutatás bármilyen formájában érdekelt hétköznapi emberek is kedvet kapnak a könyvtárak, múzeumok, levéltárak történeti forrásainak böngészéséhez.

Az intézményi együttműködés mellett olvasóinkkal is szeretnénk partnerséget kötni. Ezért kérjük a lakosság és az intézmények segítségét az állomány teljesebbé tételéhez. Ha van a birtokában iskolai évkönyv, akkor kérjük, ellenőrizze le, hogy az OPKM állományában van-e. Ha nincs meg, akkor szívesen vesszük a felajánlást. Bővebben: [http://www.opkm.hu/?lap=dok/dok&dok\\_id=15#adom](http://www.opkm.hu/?lap=dok/dok&dok_id=15#adom)